

Podrobný seznam map, plánů a vyobrazení svazku č. 35 – Mariánské Lázně

Sestavili Petr Bártlík, Jaromír Bartoš, Tomáš Burda,
Kateřina Čecháková, Dana Fialová, Günter Fiedler,
Karel Kuča, Eva Semotanová, Robert Šimůnek

Obr. č. 1: Znak města Mariánské Lázně k roku 2024. Graficky zpracování Petr Tomas.

Obr. č. 2: Celkový pohled na Mariánské Lázně od západu, cca 60. léta 19. století. Bez názvu. *Gez. von Jos. Hacker. Eigentum u. Verlag v. E. A. Götz u. Jos. Hacker in Marienbad.* Litografie, výška 465 mm, šířka 650 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4931. Sken Jaromír Bartoš.

Textové listy

Obr. č. 3: Znakové privilegium Mariánských Lázní, 1866. Popis a barevné vyobrazení městského znaku. Papír, výška 420 mm, šířka 545 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4874. Sken Jaromír Bartoš. – Znak byl Mariánským Lázním udělen rok poté, co se staly městem (1865).

Obr. č. 4: Městský znak nad vstupním portálem novobaro- ní radnice (1878), 2023. Robert Šimůnek. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 5: Dvůr Hamrníky, 1815. *Pohled na Hamrníky u Mariánských Lázní* (doplněno sekundárně). Joh. Grünbaum (autorská signatura a datace v pravém spodním rohu: *Gezeich. von Joh. Grünbaum aus Hasslau 1815*). Kolorovaná perokresba, výška 260 mm, šířka 345 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 80. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 6: Veduta Mariánských Lázní, 1817. *Marienbad. Platz der G. Döbler sc.* In: NEHR, Johann Joseph: Beschreibung der mineralischen Quellen zu Marienbad auf der Stiftsherrschaft Tepl nahe bei dem Dorfe Auschowitz. Karlsbad 1817. Rytina, výška 160 mm, šířka 245 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 30. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 7: Křížový pramen, 1818. *Kreuzbrunn.* Anonym. In: REUSS, Franz Ambros: Das Marienbad bei Auschowitz auf der Herrschaft Tepl, physikalisch-chemisch und medizinisch geprüft und dargestellt. Prag 1822, s. 42. Litografie, výška 110 mm, šířka 170 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 239. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 8: Karolinin pramen, 1818. *Karolinenquelle. G. Döbler sc.* In: REUSS, Franz Ambros: Das Marienbad bei Auschowitz auf der Herrschaft Tepl, physikalisch-chemisch und medizinisch geprüft und dargestellt. Prag 1822, s. 44. Rytina, výška 170 mm, šířka 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 089. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 9: Ambrožův pramen a přilehlý lázeňský dům, 1821. *Das Badehaus und der Ambrosiusbrunnen in Marienbad. N. d. Naturgez. u. gest. v. Rosmäsler in Dresden 1821.* Rytina, výška 115 mm, šířka 175 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 11. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 10: Ferdinandův pramen, cca 1822. *Der Ferdinandsbrunnen in Marienbad. G. Döbler sc.* Rytina, výška 115 mm, šířka 195 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 16. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 11: Plynňé lázně, 1822. *Das Gasbad in Marienbad. N. d. Nat. v. Rosmäsler in Dresden 1822.* Rytina, výška 215 mm, šířka 270 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 14. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 12: Pohled na centrální část města z domu Chopin, 1824. *Marienbad. Gez. aus den Fenstern des Weissen Schwans 1824. Kunike lithogr.* Kolorovaná litografie, výška 310 mm, šířka 425 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 78. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 13: Veduta Mariánských Lázní, pohled od Karlova kříže, 1828. *Vue de Marienbad. W. Skalnik del. G. Döbler sc.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différents moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, frontispis. Litografie, výška 180 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 985. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 14: Křížový pramen, 1828. *Le Kreuzbrunn et la Salle de promenade. W. Skalnik del. J. Berka sc.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différents moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, s. 30. Litografie, výška 145 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 985. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 15: Ferdinandův pramen, 1828. *Source de Ferdinand. Steindruck v. Haase & Hennig. Skalnik del.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différents moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, s. 169. Litografie, výška 150 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 985. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 16: Karolinin a Ambrožův pramen a Nové lázně, 1828. 1. *Source de Caroline. 2. Source d'Ambroise. 3. No- veaux bains. W. Skalnik del.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différents moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, s. 183. Litografie, výška 150 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 985. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 17: Lázně u Mariina pramene a plynňé lázně, 1828. 1. *Bains de la source de Marie. 2. Bains de boues. 3. Bains de gaz. Skalnik del.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différents moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, s. 231. Litografie, výška 145 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HKS 293/5. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 18: Lesní pramen, cca 1830. *Waldbrunn zu Marienbad.* Anonym. Rytina, výška 150 mm, šířka 215 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 17. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 19a: Pavilon Křížového pramene, v pozadí budo- va zasilatelství minerálních vod, cca 1845. Porcelánový šá- lek s ručně malovanou vedutou, porcelánka Loket (Elbogen), R. & E. Haidinger. Městské muzeum a galerie Mariánské Lá- zně, inv. č. 239. Foto David Kurc.

Obr. č. 19b: Pohled na centrální část města s pavilonem Křížového pramene a starou zděnou kolonádou, cca 1845. Porcelánový šálek s ručně malovanou vedutou, porcelánka Loket (Elbogen), R. & E. Haidinger. Městské muzeum a gale- rie Mariánské Lázně, inv. č. 244. Foto David Kurc.

Obr. č. 20: Mariánskolázeňský mlýn (dnešní hotel Cristal), cca 1850. *Marienbader Mühle.* Anonym. Litografie, výška 135 mm, šířka 165 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 237. Sken Jaromír Bartoš.

Mapa č. 1: Plán Mariánských Lázní a blízkého okolí, cca 1848. *Situations-Plan des Kurortes Marienbad.* Václav Skalnik (*Gezeichnet von Skalnik*). Tisk, výška 245 mm, šířka 360 mm, grafické měřítko v sázích. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0000-2652-1. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 21: Kostel a hřbitov v Úšovicích, cca 1860. *Kirchhof zu Auschowitz bei Marienbad. Umgebung der Grabstaette des Med. Doct. J.* Anonym. Lavírovaná perokresba, výška 125 mm, šířka 155 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 210. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 22: Bedřichův kámen (Friedrichstein), cca 1860. *Friedrichstein. Lithogr. u. Druck v. Lehman & Opitz, Dresden.* Litografie, výška 120 mm, šířka 170 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 15. Sken Jaromír Bartoš. – Jeden z oblíbených výletních cílů u okolí města nese pojme- nování po saském králi Friedrichu II. Augustovi, který v Ma- riánských Lázních opakovaně pobýval v letech 1834–1835.

Obr. č. 23a–h: Prameny v Mariánských Lázních, 1864. In: KRATZMANN, Emil: Marienbad. Handbuch für Kurgäste. Prag 1864. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 900. Sken Jaromír Bartoš. – a: Celkový pohled na Mariánské Lá- zně od západu. *Marienbad. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 155 mm. – b: Kostel Nanebe- vzetí Panny Marie. *Katholische Kirche / Eglise catholique. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – c: Křížový pramen. *Kreuzbrunnen. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – d: Ferdinandův pramen. *Ferdinandsbrunnen. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – e: Lesní pramen. *Waldbrunnen. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – f: Karoli- nin pramen. *Carolinenbrunnen. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – g: Ambro- žův pramen. *Ambrosiusbrunnen. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – h: Nové lázně. *Neues Badehaus / Nouveaux bains. V. Morstadt del. J. Rybička sculps.* Rytina, výška 110 mm, šířka 160 mm. – Součástí publikace jsou i rytiny zachycující potenciální výletní cíle v okolí lázní, např. zámek v Kynžvartu či klášter v Teplé.

Obr. č. 24a–b: Celkový pohled na Mariánské Lázně od zá- padu, cca 60. léta 19. století. – a: Bez názvu. *Gez. von Jos. Hacker. Eigentum u. Verlag v. E. A. Götz u. Jos. Hacker in Marienbad.* Litografie, výška 465 mm, šířka 650 mm. Měst- ské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4931. Sken Jaro- mír Bartoš. – b: *Marienbad. Gez. u. lith. v. J. Stark. Druck v. J. Haller. Wien.* Barevná litografie, výška 450 mm, šířka 595 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 424. Sken Jaromír Bartoš. – Dvojí pohled v rozmezí zhruba 10 let, jakkoli odlišný tvůrců, zachycuje lázeňské centrum z této- ží úhlu a ve zhruba témže prostoro- věm záběru, koncepce je však odlišná: v jednom případě vidíme v popředí stafáž, ve druhém nikoli, poměrně výrazně se liší zobrazení krajinného rámce, proměnlivě je i podíl zeleně v různých částech města.

Mapa č. 2: Plán Mariánských Lázní, 1867. *Situationsplan von Marienbad. Verlag und Eigentum des Joseph Gschihay in Marienbad mit Verwahrung gegen Nachdruck. Gez. v. Joh. Stark. Lith. v. Kobrtsch u. Gschihay, Eger.* Tisk, výška 300 mm, šířka 380 mm, grafické měřítko v sázích. In: LUCKA, [Samuel]: Zur Orientierung in Marienbad. Ein Rathgeber und Wegweiser für Kurgäste. Marienbad 1867. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, knihovna. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 25: Panoramatický pohled z Goethova náměstí, 1868. *Marienbad vom Kirchplatze nachst Belvedere aufge- nommen. Gez. von V. Morstadt. Gedr. von M. Schmidt. Lith. bei Fr. Hanstaengl in München.* Litografie, výška 360 mm, šířka 860 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 2281. Sken Jaromír Bartoš. – V levé části panoramatu je za-

chyceno Goethovo náměstí s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, vprostřed a vpravo se rozkládá hlavní lázeňská koloná- da a v pozadí zástavba ležící západním směrem.

Obr. č. 26: Dnešní Mírové náměstí a Halbmayr's Haus, cca 1870. Bez názvu. Fotografie, výška 230 mm, šířka 285 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 52. Sken Jaromír Bartoš. – Halbmayr's Haus (pozdější dům Rozkvět) dnes již neexistuje.

Obr. č. 27: Nádraží, cca 1875. *Bahnhof.* Tisk, výška 95 mm, šířka 135 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 3037/2. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 28: Divadlo, cca 1875. *Marienbad. Stadttheater.* Franz Fridrich. Fotografie, výška 65 mm, šířka 100 mm. Měst- ské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 331. Sken Jaro- mír Bartoš.

Obr. č. 29: Anglikánský kostel – pohledy, půdorys a řez, 1878. Bez názvu. Friedrich Zickler. Lavírovaná perokresba, výška 530 mm, šířka 790 mm, u plánu grafické měřítko. Měst- ské muzeum a galerie Mariánské Lázně, inv. č. 2794. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 30: Hostinec Schönaue (dnes Vila Dino na chebské kři- žovatce), cca 1880. *Hotel Schönaue* (doplněno sekundárně). Jo- seph Hacker, *Marienb.* Fotografie, výška 60 mm, šířka 100 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 320. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 31: Rozhledna na vrchu Hamelika, cca 1880. *Aus- sichtsturm* (doplněno sekundárně). Fotografie, výška 110 mm, šířka 70 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 328. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 32: Celkový pohled na centrální část města z roz- hledny Hamelika, cca 1870. *Blick v. Kreuzberg aus.* Franz Fridrich. Fotografie, výška 205 mm, šířka 255 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 100. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 33: Celkový pohled z Mecséryho vyhlídky, cca 1875. Bez názvu. E. Pflanz. Fotografie, výška 170 mm, šířka 240 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 58. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 34: Křížový pramen a stará kamenná kolonáda, cca 1885. Bez názvu. A. Güntner. Fotografie, výška 240 mm, šíř- ka 305 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 23. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 35: Promenáda Křížového pramene, cca 1885. Bez názvu. Fotografie, výška 210 mm, šířka 240 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 80. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 36: Pomník Karla Kašpara Reitenbergera, cca 1885. *Pomník Reitenbergergrün* (doplněno sekundárně). Foto- grafie, výška 260 mm, šířka 205 mm. Městské muzeum a gale- rie Mariánské Lázně, HF 268. Sken Jaromír Bartoš. – Po- mník tepelského opata a zakladatele Mariánských Lázní, K. K. Reitenbergera, pochází z roku 1879; umístěn je v centrální části města, u kolonády Křížového pramene.

Obr. č. 37: Pohled na domy u křižovatky dnešních ulic Hlav- ní a Lidické, cca 1888. *Marienbad. Cassinoplatz.* Fotografie, výška 115 mm, šířka 170 mm. Městské muzeum a galerie Ma- riánské Lázně, HF 316. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 38: Radnice a okolní zástavba, cca 1890. Bez názvu. Fotografie, výška 425 mm, šířka 565 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 4. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 39: Společenský sál Casino a Nové lázně, cca 1890. *Mariánské Lázně – budova lázní* (pozdější doplněk). Fotografie, výška 415 mm, šířka 550 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 7. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 40: Rudolfův pramen, cca 1890. *Rudolfsquelle* (do- plněno sekundárně). Fotografie, výška 100 mm, šířka 100 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 285. Sken Jaromír Bartoš. – Na fotografii je zachycen ještě původní pavi- lon, který byl v roce 1902 nahrazen dnešním pavilonem (srov. obr. č. 51).

Obr. č. 41: Promenáda Křížového pramene, cca 1900. *Kreuzbrunnen-Promenade. E. Pflanz, Phot. Marienbad.* Foto- grafie, výška 100 mm, šířka 145 mm. Městské muzeum a gale- rie Mariánské Lázně, HF 582. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 42: Ambrožův pramen a kostel Nanebevzetí Pan- ny Marie, cca 1900. *Marienbad. Ambrosiusbrunnen. Pho- tochrom Zürich.* Fotochrom, výška 165 mm, šířka 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 711. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 43: Alexandřin pramen, cca 1900. Bez názvu. Foto- grafie, výška 270 mm, šířka 320 mm. Městské muzeum a gale- rie Mariánské Lázně, HF 184. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 44: Tepelský dům a okolní zástavba, cca 1900. Bez názvu. Foto Stengel & Co. Fotografie, výška 225 mm, šířka 285 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 66. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 45: Mariánskolázeňský mlýn (dnešní hotel Cristal), cca 1900. *Marienbad.* Fotografie, výška 100 mm, šířka 150 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, FA 1719. Sken Jaromír Bartoš. – Na fotografii je objekt zachycen v podobě krátce po přestavbě v roce 1890.

Obr. č. 46: Nemocnice, cca 1900. *Městská veřejná nemocnice Mariánské Lázně* (pozdější doplněk). J. N. Langhans. Fotografie, výška 180 mm, šířka 240 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 87. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 47: Solivárna, cca 1900. Bez názvu. Fotografie, výška 260 mm, šířka 325 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4918. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 48: Kostel Nanebevzetí Panny Marie, cca 1900. Bez názvu. E. Pflanz. Fotografie, výška 170 mm, šířka 245 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 435. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 49: Synagoga, cca 1900. *Synagoge*. Fotografie, výška 165 mm, šířka 110 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 337. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 50: Anglikánský kostel, 1904. *Englische Kirche*. Fotografie, výška 60 mm, šířka 60 mm. In: *Marienbad Kurstadt: Illustrierter Führer herausgegeben im Auftrage des Stadtrates*, s. 85. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HKPR-43. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 51: Rudolfův pramen, cca 1910. Bez názvu. Foto Brück & Sohne. Fotografie, výška 120 mm, šířka 170 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 674. Sken Jaromír Bartoš. – Fotografie vznikla krátce po výstavbě do dneš stojícího pavilonu, který nahradil starší budovu v roce 1902 (srov. obr. č. 40).

Obr. č. 52: Zástavba v prostoru dnešního Mírového náměstí, cca 1910. Bez názvu. J. N. Langhans. Fotografie, výška 180 mm, šířka 240 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 215. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 53: Vila Lil, cca 1910. Bez názvu. E. Scherner. Fotografie, výška 110 mm, šířka 160 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 324. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 54: Evangelický kostel a okolní zástavba, cca 1910. Bez názvu. Fotografie, výška 180 mm, šířka 240 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 420. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 55: Pravoslavná cerkev, cca 1910. Bez názvu. Fotografie, výška 145 mm, šířka 100 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 430. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 56: Hlavní třída a kavárna Egerländer, cca 1920. *Marienbad – Kaiserstrasse*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 644. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 57a–b: Stavba závodního okruhu, 1921–1922. *Bau der Trabrennbahn Marienbad 1921 u. 1922. 72 000 m² Erdbewegung*. Fotografie, výška 110 mm, šířka 330 mm (a), výška 100 mm, šířka 170 mm (b). Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, A37/2014-1. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 58a: Otevření budovy české školy, 1923. Bez názvu. J. Konhäuser. Fotografie, výška 295 mm, šířka 370 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 445. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 58b: Budova české školy po rozšíření přístavbou, cca 1930. Bez názvu. Fotopohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 699. Sken Jaromír Bartoš. – Prvotní budova je v pravé části snímku.

Obr. č. 59: Vilová zástavba na křižovácí ulice Dykovy a Lidické, cca 1925. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 553. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 60: Goethův dům, cca 1930. *Marienbad. Goethehaus*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 789. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 61: Hlavní třída s konečnou zastávkou tramvajové tratě, 30. léta 20. století. Bez názvu. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP-862. Sken Jaromír Bartoš. – Pohlednice byla vydána až kolem roku 1950 s využitím starší fotografie.

Obr. č. 62: Letiště, cca 1930. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 3312. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 63: Výletní restaurace Zoo am Berg, po 1931. *Naturtierpark „Zoo am Berg“ Marienbad*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2264. Sken Jaromír Bartoš. – Zoologická zahrada (Zoo am Berg), situovaná na vrchu Klinger (Výhledy) na katastru Víkovic, ca 2,5 km vzdušnou čarou z centra Mariánských Lázní, byla slavnostně otevřena 7. června 1931; jejím zřizovatelem byl Julian Kreisel, rytmistr ve výslužbě; krátce po válce centrální část vyhořela, následně již nebyla obnovena a postupem doby zou zcela zanikla (srov. https://www.hamelika.cz/?cz_14-zoologicka-zahrada-v-marianskych-laznich, 460) [cit. 21. 2. 2024].

Obr. č. 64: Mariánské Lázně, cca 1935. *Marienbad*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 954. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 65: Golfové hřiště a hotel, cca 1935. *Golf-Hotel – Marienbad*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2615. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 66: Vilová čtvrť Bellevue, cca 1940. *Marienbad. Das Bellevue-Viertel*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 781. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 67: Letecký pohled na střed Mariánských Lázní, cca 1940. Německý popisec na rubu začerněn. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 1225. Sken Jaromír Bartoš.

Mapa č. 3: Plán Mariánských Lázní, 1941. *Kurstadt Marienbad. Lageplan. Herausgegeben von der Kur- und Bäderverwaltung. Marienbad 1941*. Tisk, výška 380 mm, šířka 195 mm, bez měřítka. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0000-2636-I. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 68: Celkový pohled na Úšovice, cca 1940. *Gruß aus Auschowitz i/Sudetengau*. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2621. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 69: Výstavba trolejového vedení na Goethově náměstí, cca 1950. Bez názvu. Fotografie, výška 175 mm, šířka 120 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HF 374. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 70: Trolejbusy před vlakovým nádražím, 1952. *První jízda trolejbusů r. 1952*. Fotografie, výška 125 mm, šířka 175. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, Fotodokumentace 1945–1955, s. 123. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 71: Koupaliště Lido, cca 1950. Pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 541. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 72: Bývalá tržnice, 1962. *Sportovní hala adaptovaná z bývalé tržnice*. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, Fotodokumentace 1956–1966, s. 75. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 73: Destrukce zástavby na Mírovém náměstí, 1977–1978. J. Suda. Barevný diapozitiv, výška 60 mm, šířka 60 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, FA 1165. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 74: Pohled na prostor po vybouraných domech areálu Tepelský dům – Krym, 1984. Fotografie. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, fotodokumentace KSSPOP 1984. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 75: Bývalá mléčná jídelna na Hlavní třídě (dnes Villa Butterfly), 1984. Fotografie. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, fotodokumentace KSSPOP 1984. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 76: Výstavba sídliště na Plzeňské ulici, 1985. I. Holý. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, FA 2572/5. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 77: Pohled k Hlavní třídě od kolonády Křižového pramene, 1986. I. Holý. Barevná fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, FA 2403/7. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 78: Přesun pavilonů Rudolfova a Karolínina pramene, 1987. I. Holý. Fotografie, výška 130 mm, šířka 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, soudobá dokumentace. Sken Jaromír Bartoš. – Pohled ze schodů kostela Nanebevzetí Panny Marie zachycuje unikátní situaci, kdy v těsném sousedství stojí starý a nový objekt, zhotovený jako jeho kopie; starý byl posléze zbořen (v souvislosti s rozšiřováním silnice).

Obr. č. 79: Letecký pohled na lázeňskou část města od západu, 2005. Karel Kuča. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 80: Letecký pohled na Sady Václava Skalníka s kolonádou a Goethovo náměstí s kostelem Nanebevzetí Panny Marie od jihozápadu, 2005. Karel Kuča. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 81: Letecký pohled na Sady Václava Skalníka a Mírové náměstí od jihu, 2005. Karel Kuča. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 82: Pohled od kolonády na horní část západní strany Hlavní třídy a severní stranu Mírového náměstí, 2005. Karel Kuča. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 83: Casino a Nové lázně v Reitenbergerově ulici od severovýchodu, 2011. Karel Kuča. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 84: Zástavba v západní části centra, 2023. Zdeněk Rerych. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 85: Kostel Nanebevzetí Panny Marie a Goethovo náměstí, 2023. Zdeněk Rerych. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 86: Kolonáda Křižového pramene, 2023. Zdeněk Rerych. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 87: Lesní pramen, 2023. Zdeněk Rerych. Digitální fotografie. Archiv autora.

Obr. č. 88: Ferdinandův pramen, 2023. Zdeněk Rerych. Digitální fotografie. Archiv autora.

Mapový list č. 1

Mapa č. 4: Oblast budoucích Mariánských Lázní a okolí na Müllerově mapě Čech z roku 1720. *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis ... à Joh: Christoph: Müller ... A.C.M.DCC.XX. Michael Kauffer sculpsit Augusta Vind.* Medi rytina, grafické měřítko [1 : 132 000], sekce XI, výška 465 mm, šířka 540 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MSHU-MAP-A-11. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapa č. 5: Mariánské Lázně a okolí na mapě Plzeňského kraje Františka Jakuba Jindřicha Kreybicha z roku 1830. *Charte vom Pilsner Kreise des Königreiches Böhmen, nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln bearbeitet von Fr. Jac. Heinr. Kreybich. Prag 1830. bei C. W. Enders.* Měd rytina,

na, grafické měřítko [1 : 243 000], výška 380 mm, šířka 480 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MSHU-MAP-A-246. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapa č. 6: Mariánské Lázně a okolí na speciální mapě III. vojenského mapování rakousko-uherské monarchie z roku 1881. List *Marienbad und Tachau, Zone 6, Col. VI*, heliogravura, 1 : 75 000, výška 380 mm, šířka 495 mm, výřez. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., sign. MSHU-MAP-C-1122. Sken Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v. v. i., Zdíby.

Mapový list č. 2

Mapa č. 7: Mariánské Lázně a okolí na mapě I. vojenského mapování Čech z let 1780–1783, aktualizace kolem 1820. Ru-kopisná kolorovaná mapa, grafické měřítko [1 : 28 800], sekce č. 101, 118, výška listu 410 mm, šířka 620 mm, výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem. – Na mapě z 80. let 18. století by kurzivně provedená popiska *Marienbaad* mohla být jen pomístním jménem, označením Mariína pramene; jde o pozdější aktualizaci (v seznamu při pravé straně sekce č. 118 lokalita *Marienbaad* pochopitelně chybí), provedenou velmi citlivě – na mapě vidíme kapli (na místě pozdějšího kostela), zástavbu nelze s jistotou identifikovat až na úroveň jednotlivých budov, patrně však chybějí Nové lázně; zachycený stav lze vztáhnout zhruba k počátku 20. let 19. století.

Mapový list č. 3

Mapa č. 8: Plán Mariánských Lázní, 1811. *Gegend von Marienbad. 1811 aufgenommen von L. Herbert Lieutenant*. Kolorovaná perokresba, výška 465 mm, šířka 630 mm (při levém okraji část odtřezena), grafické měřítko v sázích. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0001-2621-I. Sken Jaromír Bartoš.

Mapa č. 9: Plán Mariánských Lázní, 1813. *Situationsplan von Marienbad bey Auschowitz in Pilsner Kreisß Stiffts Herrschaft Tepl. Gezeich. u. Aufgenommen von Julian Schug im Jahr 1813. 26. Aug.* Kolorovaná perokresba, výška 480 mm, šířka 610 mm, grafické měřítko v sázích; v levém horním rohu prospekt zástavby. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0002-5-I. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 4

Mapa č. 10: Urbanistický návrh zástavby, 1815. *Situationsplan von Marienbad auf der Herrschaft Tepl im Pilsner Kreis. ... Anno 1815.* Anonym. Kolorovaná perokresba, výška 705 mm, šířka 540 mm, grafické měřítko v sázích. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP 3. Sken Jaromír Bartoš. – Nejstarší zastavovací plán Mariánských Lázní, podle kterého se postupovalo při stavbě domů do příchodu V. Skalníka; je zřejmé, že následující vývoj znamenal zásadní proměnu koncepce parku, odlišnou od stavu, který vidíme na tomto plánu.

Mapa č. 11: Situační plán stávající a navrhované zástavby, cca 1820. *Situations Plan der Gegend von Marienbad auf der Stifths Herrschaft Tepl Pilsner Kreises.* Anonym (Václav Skalník ?). Kolorovaná perokresba, výška 465 mm, šířka 540 mm, grafické měřítko ve vídeňských sázích. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP 7. Sken Jaromír Bartoš. – Plán znázorňuje představu o budoucím vývoji a umístění veřejných staveb v Mariánských Lázních. Zajímavé je umístění kostela, fary a školy do prostoru dnešní radnice nebo společenského sálu v místech dnešní Zpívající fontány. Oproti původnímu plánu došlo k narovnání uliční řady dnešní Hlavní třídy.

Mapový list č. 5

Mapa č. 12a–b: Mapa léčivých pramenů a lázeňských měst v severozápadních Čechách, cca 1832. *Die Heilquellen im Nordwesten von Böhmen Teplitz Karlsbad Franzensbrunn Marienbad und Alexandersbad in Baiern. Mit Darstellung des Postenlaufs von diesen Orten nach Dresden, Hof, Baireuth und Prag. Nach den neuesten und besten Hilfsmitteln bearbeitet und herausgegeben von dem Director des Königl. lithographischen Instituts zu Berlin Major Kurts. / C. Berger lith.* (nápisová páska mezi 4. a 5. řádkem titulu) / *Verlag von Trentsensky & Vieweg in Wien u. Leipzig* (v pravém spodním okraji listu). Kolorovaná litografie, měřítko 1 : 500 000 (paralelně grafické měřítko v českých, rakouských a saských milcích), výška 280 mm, šířka 425 mm; celek a detail (plán Mariánských Lázní). V levém horním rohu plánu Teplic, Mariánských Lázní, Karlových Varů a Františkových Lázní. Část exemplářů je datována 1832; reprodukován plán, zcela identický jako datované exempláře, datován není, je však očitelné z téže doby (patrně dotisk); od-tud i datace (cca 1832). Soukromá sbírka. Sken Günter Fiedler.

Mapový list č. 6

Mapa č. 13: Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru Mariánských Lázní z roku 1839. List V. Kolorovaná litografie, grafické měřítko [1 : 2880], výška listu 525 mm, šířka 660 mm, výřez. Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Praha, sign. B2a/C6/4475 1-5. Sken Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Praha.

Mapový list č. 7

Mapa č. 14: Mariánské Lázně a okolí na mapě II. vojenské-ho mapování Čech z let 1845–1846, reambulace (po) 1871. Rukopisná kolorovaná mapa, grafické měřítko [1 : 28 800], sekce č. IX/7, westliche Colonne, výška listu 525 mm, šířka 525 mm, výřez. Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien. Reprodukce Laboratoř geoinformatiky UJEP Ústí nad Labem. – Do mapy byl později dokreslen průběh části železniční trati Plzeň – Cheb (dokončené roku 1871 a slavnostně otevřené 28. ledna 1872); jižně od Mariánských Lázní, v sousedství dvora Hamrníky, je zakresleno mariánskolázeňské nádraží (*St. Marienbad*).

Mapový list č. 8

Mapa č. 15: Plán Mariánských Lázní, 1853. *Situationsplan von Marienbad. Aufgenommen und gezeichnet von Johann Stark in Marienbad.* In: DANZER, Adalbert Eduard: Begleiter in und um Marienbad für dessen Kurgäste. Prag – Marienbad 1853. Litografie, výška 320 mm, šířka 360 mm, grafické měřítko ve vídeňských sázích. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 961. Sken Jaromír Bartoš.

Mapa č. 16: Plán Mariánských Lázní, 1859. *Curort Marienbad mit den nächsten Umgebungen im Königreiche Böhmen, Pilsner Kreis, Stiftsherrschaft Tepl 1859. Remiger Forstmeister.* Kolorovaná perokresba, výška 645 mm, šířka 860 mm, grafické měřítko ve vídeňských sázích; plán je orientován k západu. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0013-2676-I. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 9

Mapa č. 17: Plán Mariánských Lázní, 1876. *Situation vom Curorte Marienbad mit Umgebung. 1876. Herausgegeben von Otto Schindler, k.k. pens. Catastral-Vermessungs-behördlich autorisierter und gerichtlich bestellter Civil-Geometer.* Kolorovaný tisk, výška 625 mm, šířka 525 mm, měřítko 1 : 5760. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, knihovna. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 10

Mapa č. 18: Plán Mariánských Lázní, 1883. Bez názvu. Anonym. In: LUCCA, S.: Zur Orientirung in Marienbad. Ein Rathgeber und Wegweiser für Curgäste. Marienbad 1883. Tisk, výška 640 mm, šířka 420 mm, bez měřítka. Městské muzeum Mariánské Lázně, HKS 390/8. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 11

Mapa č. 19a–b: Plány vodovodních a kanalizačních sítí, kolem 1880. a: *Vodovodní vedení města Mariánské Lázně* (sekundární název na papíru, jímž byl přelepen název původní). *Projektiert von B. Salbach, Kgl. Baurath, Dresden. Ausgeführt von der Firma C. Korte & Comp., Prag.* Kolorovaná perokresba, výška 740 mm, šířka 550 mm, bez měřítka. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0024-1101-I. Sken Jaromír Bartoš. – b: *Canalisierung der Cur-Stadt Marienbad.* B. Salbach (?). Kolorovaná perokresba, výška 745 mm, šířka 550 mm, měřítko 1 : 2940. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, MP_0023-1100-I. Sken Jaromír Bartoš. – Oba plány ovidně vznikly v téže době (a snad jsou i dílem jediného autora, B. Salbacha, jakkoli signován je pouze jeden z plánů), jak naznačuje jejich styl i rozměry; jsou nedatované, dobu jejich vzniku lze však poměrně přesně stanovit na základě absence slatininných lázní na plánu *Vodovodní vedení města Mariánské Lázně* (a) a naopak jejich zastoupení na plánu *Canalisierung der Cur-Stadt Marienbad* (b): *Neues Moorbadehaus.* Datační pomůckou je tak výstavba slatininných lázní v letech 1881–1882; není vyloučeno, že plány vznikly právě v této souvislosti.

Mapový list č. 12

Mapa č. 20: Plán Mariánských Lázní, 1924. *Plán lázeňského města Mariánských Lázní.* Josef Hofeří. Tisk, výška 550 mm, šířka 365 mm, měřítko 1 : 8500. In: HOŘEJŠÍ, Josef – KRAUSKOPF, Jan: První český průvodce pro Mariánské Lázně, světové lázeňské místo Československé republiky. Praha 1924. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, knihovna. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 13

Mapa č. 21: Plán Mariánských Lázní, 1938. *Plan der Kurstadt Marienbad. Gezeichnet von Gustav Richter, Marienbad.* Barevný tisk, výška 460 mm, šířka 335 mm, měřítko 1 : 10 000. In: MIESSNER, Rudolf: Illustrierter Führer durch Marienbad und Umgebung. ... Marienbad 1938. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, knihovna. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 14

Mapa č. 22: Územní plán města, 1961. *Mariánské Lázně. Směrný územní plán. Současný stav a technicko-urbanistický rozbor.* Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Vedoucí projektant Ing. arch. V. Slavík. Mapová příloha k souboru dokumentace *Směrný územní plán.* Barevný

tisk, výška 1180 mm, šířka 1470 mm, měřítko 1 : 5000, výřez. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, nezpracováno. Sken Jaromír Bartoš.

Mapový list č. 15

Mapa č. 23: Územní plán města – jižní část lázeňské zóny, 1976. *Podrobný územní plán Mariánské Lázně. Lázeňské území jih. Komplexní urbanistický návrh.* Urbanistické středisko města Karlových Var. Hlavní projektant Ing. arch. Karas. Mapová příloha k souboru dokumentace *Lázeňské území jih.* Barevný tisk, výška 600 mm, šířka 1250 mm, měřítko 1 : 2000, celek a detail. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, nezpracováno. Sken Jaromír Bartoš. – Na detailu je zachyceno (nerealizované) urbanistické a architektonické řešení prostoru mezi Ferdinandovým a Rudolfovým pramenem, v němž by vznikla rozměrná lázeňská budova napojená na geometrickou síť cest propojujících oba prameny.

Mapový list č. 16

Mapa č. 24: Územní plán města Mariánské Lázně, 2002. *Územní plán obce Mariánské Lázně. Právní stav Územního plánu města Mariánské Lázně po vydání změn č. 1, 2–3, 4–7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 a 22, 21, 23–26 a 27. Hlavní výkres, měřítko 1 : 5 000, č. výkresu A.1., datum XII/2017, výřez.* Geoinf. spol. s r. o.; Sdružení pro zpracování územního plánu města Mariánské Lázně. © Městský úřad Mariánské Lázně. – V současné době je zpracováván nový *Územní plán Mariánské Lázně.* Související dokumentace: <https://www.muml.cz/urad/uzemni-planovani/uzemne-planovaci-dokumentace-a-studie/marianske-lazne/?kategorie=100210&sort=5&search=>; registrační list současné platného Územního plánu: <https://www.uur.cz/eupc/>; návrh nového Územního plánu: <https://www.muml.cz/urad/uzemni-planovani/novy-uzemni-plan-marianske-lazne/>.

Mapový list č. 17

Mapa č. 25: Svislý letecký snímek Mariánských Lázní, 1946. Letecký měřický snímek 1946 – VGHMÚř Dobruška © MO ČR.

Mapový list č. 18

Mapa č. 26: Svislý letecký snímek Mariánských Lázní, 1959. Letecký měřický snímek 1959 – VGHMÚř Dobruška © MO ČR.

Mapový list č. 19

Mapa č. 27: Svislý letecký snímek Mariánských Lázní, 1968. Letecký měřický snímek 1968 – VGHMÚř Dobruška © MO ČR.

Mapový list č. 20

Mapa č. 28: Svislý letecký snímek Mariánských Lázní, 1996. Letecký měřický snímek 1996 – VGHMÚř Dobruška © MO ČR.

Mapový list č. 21

Mapa č. 29: Svislý letecký snímek Mariánských Lázní, 2021. Letecký měřický snímek 2021 – ČÚZK.

Mapový list č. 22

Mapa č. 30a: Negativní plán Mariánských Lázní a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků podle císařského povinného otisku mapy stabilního katastru města Mariánských Lázní z roku 1839. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – Negativní plány znázorňují schematicky, ve výrazném dvoubarevném (černobílém) rozlišení, polohu města v krajině s důrazem na púdorys sídla a vodoteče. Všechny ostatní krajinné prvky jsou potlačeny. Ve výsledku lze porovnat stav a expanzi města do blízkého okolí ve dvou časových rovinách, a to polovině 19. a počátkem 21. století. Digitální modely jsou vizualizací polohy města v krajině v návaznosti na reliéf a vodoteče, zachycující rovněž schematicky městskou aglomeraci a její proměny ve dvou časových vrstvách. Jejich cílem je porovnání rozvoje městského sídla v krajině v polovině 19. a počátkem 21. století podobně, jako to umožňují šikmé letecké snímky. Stav k polovině 19. století šikmý letecký snímek nahrazuje a umožňuje tak komparaci vizualizace krajin i v době, kdy letecké snímky ještě neexistovaly. – Prameny a literatura: Mapa II. vojenského mapování Čech z let 1845–1846 [1 : 28 800], sekce č. IX/7, westliche Colonne, reambulace (po) 1871 (srov. mapový list č. 7, mapa č. 14); císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Mariánských Lázní z roku 1839 (srov. mapový list č. 6, mapa č. 13); rekonstrukční mapy Historického atlasu měst ČR sv. 1–34, Praha 1995–2022; SEMOTANOVÁ, Eva: Historická geografie – zmizelý prostor a čas, Český časopis historický 93, 1995, s. 177–188; SEMOTANOVÁ, Eva: Prostor města a jeho fázový růst v českých zemích od konce 19. století. In: Historická geografie 36, 2010, s. 225–254; VALENA, Tomáš: Město a topografie. Evropské město v topografickém kontextu. Praha 1991.

Mapa č. 30b: Negativní plán Mariánských Lázní a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků počátkem 21. století s využitím soudobých digitálních dat. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková.

Mapa č. 30c: Digitální model území Mariánských Lázní a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků podle císařského povinného otisku mapy stabilního katastru města Mariánských Lázní z roku 1839. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková.

Mapa č. 30d: Digitální model území Mariánských Lázní a okolí s vyznačením púdorysu města a uličních bloků počátkem 21. století s využitím soudobých digitálních dat. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková.

Mapový list č. 23

Mapa č. 31: Krajinné schéma Mariánských Lázní a okolí od 18. do poloviny 19. století. Rekonstrukční mapa Evy Semotanové a Petra Bártíka, kartografické zpracování Petr Bártík. – Krajinné schéma města Mariánské Lázně (něm. Marienbad, 580–690 m n. m.) s blízkým okolím je vymezené prostorem mezi lokalitami Mariánské Lázně, Zádub-Závišín (něm. Hohendorf-Abaschin, Aboschin), Úšovice (něm. Huschowitz, Auschowitz), Milhostov (něm. Mühlessen), Vlkovice (něm. Wilkowitz), Martinov (něm. Martnau), Stanoviště (něm. Stanowitz), Chotěnov-Skláře (Chotěnov a Skláře, něm. Kuttнау a Flaschenhütte), Drmoul (něm. Dirmaul, Dürrmaul), Hamrníky (něm. Hammerhäuseln, jako dvůr Hammerhof), Velká Hleďsebe (něm. Gross Sich dych für, Gros Sih'dich für, Siehdichfür), Valy (něm. Alte Schanz, Schanz) a Lázně Kynžvart (něm. Königswart) včetně dalších menších osad. Severně od Mariánských Lázní jsou zachyceny vrcholy Slavkovského lesa.

Město Mariánské Lázně má v současné době rozlohu 51,78 km² a 12 000 obyvatel (k 1. 1. 2022). Časově se schéma vztahuje k první polovině 19. století se sondou do počátku a konce 18. století, situace je porovnána s počátkem 21. století. Hlavními vodotečemi a vodními plochami jsou na tomto území Mlýnský potok, řeka Teplá, Úšovický potok s vodní nádrží Mariánské Lázně, Drmoulský potok, Panský potok, Mnichovský potok, Pstruží potok, Kosi (Kosový) potok, Bohnitý potok, Rašelinný potok, Velký knížecí rybník, Velký ostrovní rybník, Malý ostrovní rybník, Ohradský rybník a vodní nádrž Mariánské Lázně. Krajinným specifickým je velký počet léčivých pramenů, četných vývěrů kyselce. K významným vrchům patří Žižkův vrch (748 m n. m.), Na Polomu (805 m n. m.), Homolka (776 m n. m.), Suchý vrch (651 m n. m.), Podhorní vrch (847 m n. m.), Zádubská výšina (779 m n. m.), Výhledy (704 m n. m.) a Na Hvězdě (623 m n. m.). Přímo nad městem se rozkládá vrch Hamelika (723 m n. m., nejstarší český pomístní název v prostoru města) jako svahový vrch Zádubské výšiny. Zemepisné jméno Marienbad se vyskytuje např. již na I. vojenském mapování 1780–1783, sekce 118 (do mapy mohlo být doplněno kolem roku 1820 spolu se zákresem tehdejšího rozsahu počínající lázeňské zástavby), je však provedeno kurzívou jako pomístní. Podobně je jako pomístní – název pramene, Marienbad („... drey treffliche Gesundbrunnen ... der dritte das Marienbad genannt wird ...“) – uvádí topografie Jaroslava Schallera z roku 1788.

Krajina města a okolí, původně v majetku premonstrátského kláštera v Teplé, byla před rozvojem Mariánských Lázní zalesněným územím s mokřady, málo úrodnou půdou a menšími sídelními enklávami v nadmořské výšce nad 500 m n. m. (pohoří a podhorské oblasti), protkána vývěry minerálních vod – kyselce a plynů (kyslíčnicku uhlíčitěho do podzemí vody; k lázeňství a léčivým pramenům srov. mapový list č. 26, mapa č. 34). Pramen v Mariánských Lázních, využívaný návštěvníky již kolem roku 1786, se nazýval Mariin, údajně podle vyobrazení Panny Marie, umístěného u pramene. Nemocní, přicházející k prameni, zde v modlitbách prosili o uzdravení.

Postupně se v blízkém okolí usadili první obyvatelé, v roce 1808 bylo sídlo pojmenováno Marienbad a roku 1818 se stalo veřejnými lázněmi, využívajícími léčivých vlastností místních kyselce. Roku 1817 se zde ujal odvodňování mokřadů, terénních a sadových prací umělecký zahradník, botanik a od 1824 představený obce Václav Skalník. Vypracoval plán centrálního lázeňského parku a stanovil urbanistickou koncepci budoucího města. První aleje byly u pramenů vysázeny z iniciativy opata tepelského kláštera Karla Kašpara Reitenbergera již v roce 1813, topolová alej podél promenády mezi Křížovým a Karolíniným pramenem vznikla v roce 1824. Další aleje propojovaly lázně s okolní krajinou. Růst osídlení pokračoval a v průběhu první poloviny 19. století byly zbudovány asi čtyři desítky domů.

V Zádubu-Závišíně (něm. Hohendorf-Abaschin) měly být ve druhé polovině 18. století s ohledem na blízké léčivé prameny (Křížový, Ambrožův, Mariin) a díky iniciativě premonstráta Leopolda Fischera z tepelského kláštera založeny lázně. Minerální vody se však musely do obce vozit v sudech po srázné, obtížné sjízdné cestě a v roce 1781 tak skončil

Fischerův pokus neúspěchem. V místě stála „Tisíciletá lípa“, k níž konali v prvních desetiletích 19. století procházky lázeňských hosté; byla poničena vichřicí roku 1821. Johann Gottfried Sommer k roku 1838 konstatoval, že v obci se nachází lípa, stará více než šest set let. Její vydlabaný shnilý kmen slouží obci jako kaple a pojme asi 20 osob.

Úšovice (něm. Huschowitz, Auschowitz), dnes součást Mariánských Lázní podobně jako Hamrníky, měly podle Jaroslava Schallera (1788) 30 domů. Ve vsi se v prostoru dnešních č. p. 36 a 37 nacházel pozůstatek tvrze (panského sídla), ringval. Severně od Úšovic se směrem na Mariánské Lázně těžilo do třicetileté války stříbro.

V blízkých Sklářích (něm. Flaschenhütte, dnes součást Mariánských Lázní) se nacházela od roku 1818 pec na výrobu hliněných džbánek na minerální vodu, v lokalitě Vysoká Pec (něm. Hochföhnhäuseln) pracovala od roku 1834 vysoká pec na zpracování železné rudy.

V obci Drmoul (něm. Dirmaul, Dürrmaul) je doložena ke konci 16. století židovská komunita, posílená vyhnaním Židů z Plané roku 1683, a soustředěná v centru vsi s modlitebnou a později se synagou v místě dnešního domu č. p. 283. Na blízkém Panském vrchu vznikl pravděpodobně po polovině 17. století židovský hřbitov. V blízkém okolí se další židovské komunity nacházely v Plané (do 1683), v Chodové Plané, Mariánských Lázních (přítomnost Židů již asi kolem 1820, osídlení teprve po polovině 19. století) a v Lázních Kynžvartu.

Hamrníky (něm. Hammerhäuseln, nyní část města Mariánské Lázně) byly poprvé písemně zmíněny roku 1720 (na Müllerově mapě z téhož roku jako *Hammerhof*). Původně se jednalo o svobodný dvůr na Kosím potoce nazývaný Froschhammer, od 1657 dvůr s hamrem v majetku tepelského kláštera, po požáru jako Hammerhof (znovu vyhořel 1706). Na jeho místě stál od roku 1708 zámček, určený k rekreaci tepelských premonstrátů; přední část se nazývala Villa Hammerhoviana. Ke dvoru patřily i samoty na Kosím potoce. V Památkovém katalogu je uvedený areál barokního hospodářského dvora s jednopatrovou trojklídlou zámeckou budovou z roku 1708, dvěma chlévy, stodolou, hospodářskou budovou a parkem. Jako dominantní osada jsou Hamrníky doloženy k roku 1788. Podle Jaroslava Schallera se zde k tomu roku nacházel panský dvůr, zámček, tři hamry, Selský mlýn, 21 stavení a tři léčivé prameny (dnes na území Mariánských Lázní): Slaný (Křížový), Ambrosiánský (Ambrožův) a Mariánská lázeň (Marin plyn, Marin pramen). Slaný pramen byl využíván k výrobě soli pro léčivé účely. Die Johanna Gottfrieda Sommera (k roku 1838) bylo v Hamrníkách 31 domů, vrchnostenský zámček s hostincem (ze záměckého parku se dochoval dub letní – „Dub u Hamrnického zámčku“, pravděpodobně vysazen 1832–1835), panský dvůr, ovčín, hájovna (fořtovna), myslivna a mlýn. V první polovině 19. století se Hamrníky staly cílem výletů mariánskolázeňských hostů, v roce 1832 je popojila s Mariánskými Láznemi silnice s kaštanovou alejí, nazývanou Skalníkovou podle zahradního architekta Václava Skalníka, který nechal alej vysadit.

K významným sídlům patřila v této oblasti také nyníjší obec Valy. Vznikla nejprve jako roztroušené osídlení od počátku třicetileté války na soutoku potoků Bahňitý (něm. Kotthüllbach), Jelení (něm. Hirschbach), Srncí (něm. Rebach) a Kosový (Kosi, Vonše, něm. Wonschabach) v nadmořské výšce kolem 555 m v nejužším místě údolí, zvaném Kynžvartský průsmyk (pas). Údolím vedla zemská cesta mezi Planou a Chebem, název místa zněl Stará Šance (Alte Schanz, od 1848 jen Schanz, od 1947 Valy) podle opevnění (dřevěné a kamenné pevnůstky, srov. I. vojenské mapování 1780–1783), zbudovaného na obranu průsmyku za třicetileté války; střídala se zde švédská a císařská vojska. Opevnění se nacházelo v nyníjší ulici Na Šancích a dále severně od obce na lesní výštině. Většina zbytků opevnění byla zbořena ve druhé polovině 19. století.

Dopravu v okolí dnešních Mariánských Lázní umožňovaly císařské silnice, počátkem 18. století z Plané přes Valy do Chebu, koncem 18. století byla plánována a později realizována silnice z Plané přes Chodovou Planou do budoucích Mariánských Lázní. Roku 1829 začala být budována silnice na sever od Mariánských Lázní přes Mnichov do Karlových Varů.

V krajině se nacházela řada hospodářských dvorů a dalších objektů. Kromě již uvedených to byly cihelny (např. v Chotěnově – Kutttau nebo severovýchodně od Hamrníků), ovčárna v Haselhofu (Lískovec), ale především mlýny: Mariánskolázeňský mlýn (zaniklý), Hamrnický mlýn (zcela přestavěný), Selský mlýn (Stavební, zaniklý), Křemenný mlýn (přestavěný), Winklmühle (zaniklý), Štadlerův mlýn (zaniklý), Sattlerův mlýn (zaniklý), Lesní mlýn (přestavěný), Úšovický mlýn (Ferdinandův, budova existuje), Vonšovský mlýn (zaniklý), Šmolný mlýn (Úžky, budova existuje), Gottlův mlýn (zaniklý), Dolní mlýn (zaniklý), Rainmühle (Obere, Grosse Rainmühle, budova existuje), Dolní Krontův mlýn (zaniklý), Horní Krontův mlýn (zaniklý), Kastlův mlýn (zaniklý), Podhorní mlýn (zaniklý), Starý Mariánskolázeňský mlýn (zaniklý).

Prameny a literatura: Müllerova mapa Čech z roku 1720 (srov. mapový list č. 1, mapa č. 4); mapa I. vojenského mapování Čech z let 1780–1783, sekce č. 118, aktualizace kolem

1820 (srov. mapový list č. 2, mapa č. 7); *Situations Plan der Gegend von Marienbad*, cca 1820, Václav Skalník (?) (srov. mapový list č. 4, mapa č. 11); císařský povinný otisk mapy stabilního katastru města Mariánské Lázně z roku 1839, list V (srov. mapový list č. 6, mapa č. 13); mapa II. vojenského mapování Čech z let 1845–1846, sekce č. IX/7, westliche Colonne (srov. mapový list č. 7, mapa č. 14); *Situationsplan von Marienbad. Aufgenommen und gezeichnet von Johann Stark in Marienbad*. In: DANZER, Adalbert Eduard: Begleiter in und um Marienbad für dessen Kurgäste. Prag – Marienbad 1853 (srov. mapový list č. 8, mapa č. 15); BUCHTELE, Zdeněk – SLAVÍK, Jiří: Historie zámku a vznik obce Hamrníky. Cheb 2019; Databáze vodních mlýnů, online: <https://www.vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/> [cit. 31. 5. 2023]; Dub u Hamrnického zámčku, online: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dub_u_Hamrnick%C3%A9ho_m%C3%A1me%C4%8Dku [cit. 31. 5. 2023]; HAMELIKA, historie Mariánských lázní a okolí, online: <https://www.hamelika.cz/> [cit. 31. 5. 2023]; KOZLOVÁ, Klára: Hrad a krajina – hospodářské zázemí středověkých hradů v Čechách. Hrad Kynžvart. Bakalářská práce, FF ZČU. Plzeň 2014, s. 41, 42; KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Kolín–Miro. Praha 1998, s. 756–770; PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, Božena: Umělecký zahradník a purkmistr v Mariánských Lázních Václav Skalník. In: Zahradá – park – krajina 14, 2004, č. 3, s. 4; PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ, Božena – PETRŮ, Jaroslav – RIEDL, Dušan – SVOBODA, Antonín Marián: Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1999, s. 228–232; POCHE, Emanuel a kol.: Umělecké památky Čech II. K–O. Praha 1978, s. 351–353; SABOVÁ, Kamila: Židé v Drmoulu. Bakalářská práce, FF ZČU. Plzeň 2012, s. 11, 20–27; SCHALLER, Jaroslav: Topographie des Königreichs Böhmen, Neunter Theil. Pilsner Kreis. Prag – Wien 1788, s. 186, 194; SOMMER, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Sechster Band. Pilsner Kreis. Prag 1838, s. 261–267; Tisíciletá lípa, online: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Tis%C3%A1cilet%C3%A1_l%C3%ADpa_\(Z%C3%A1m%C3%A1dub\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Tis%C3%A1cilet%C3%A1_l%C3%ADpa_(Z%C3%A1m%C3%A1dub)); <https://www.zadubzavisin.cz/historie-obce> [cit. 31. 5. 2023]; Úšovice, online: <https://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9A%C5%A1ovice> [cit. 31. 5. 2023]; Valy, historie obce, online: <https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/129/valy/historie/> [cit. 31. 5. 2023]; Zámek Hammerhof, Památkový katalog, online: <https://pamatkovykatalog.cz/uskp/podle-relevance/1/seznam?katCislo=1000137001> [cit. 31. 5. 2023].

Mapový list č. 24

Mapa č. 32: Administrativní vývoj města Mariánské Lázně 1850–2020. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – První písemná zmínka o Petříně, na kterém se dnes rozkládá město Mariánské Lázně, pochází z roku 1197, kdy byl založen premonstrátský klášter v Teplé. Právě mniši z Teplé stáli u objevení léčivých pramenů i při počátcích jejího využití v 16. století. Samotné území dnešních lázní náleželo pod Úšovice (ty jsou doloženy k roku 1273) a bylo součástí panství tepelského kláštera. Až do počátku 18. století zde byly jen bezjmenné minerální prameny spíše s dočasnými stavbami, voda byla využívána k těžbě soli. Rozvoji bránila také těžba kovů v Slavkovském lese v blízkosti budoucích lázní, proto pokusy o větší rozvoj lázeňství ze strany kláštera končily neúspěchem. Lázeňská osada vznikla až po roce 1786.

Mariánské Lázně byly vyčleněny ze vsi Úšovice v roce 1812 a v roce 1818 získaly status lázeňského místa. Lázně se rozrůstaly podle zastavovacího plánu, ale stále byly majetkem tepelského kláštera. Významnou roli v rozvoji města hrál zahradník Václav Skalník (ten přišel do lázní již v roce 1817), který byl nejen autorem urbanistické koncepce a parkových úprav, ale později také stál v čele Mariánských Lázní. Význam lázní s centrem v oblasti Křížového pramene neodrážela jen nová výstavba a rozšiřování lázeňského areálu a úspěchy v léčbě, ale také významní návštěvníci jako J. W. Goethe, F. Chopin nebo R. Wagner. V roce 1843 zde bylo 79 domů a 412 obyvatel.

Od roku 1850 stál v čele obce starosta a zastupitelstvo. 29. května 1865 byly Mariánské Lázně povýšeny výnosem císaře Františka Josefa na město a o rok později získaly i svůj městský znak. Období do první světové války je označováno jako zlatý věk, kdy se lázně dále rozrůstaly (především jižním směrem), získaly napojení na železniční síť (1872, nádraží vzniklo mezi městem a Úšovicemi již na jejich území, v roce 1898 byla otevřena trať do Karlových Varů), status soudního a politického okresu (1902) (srov. mapový list č. 25, mapa č. 33), městskou tramvajovou dopravu (1902) (srov. mapový list č. 26, mapa č. 34) a počet obyvatel vzrostl na 6279 ve 424 domech (1910). V roce 1878 byla postavená nová městská radnice původně jako polyfunkční budova pro poštu, městskou spořitelnu a další instituce.

Rozrůstalo se také samotné město; po poměrně dlouhých sporech se sousedními Úšovicemi byla v roce 1896 čtvrt Šchönau (Šenov) na Křížovce Chebské a Hlavní třídy a Nádražní čtvrt vyčleněna z Úšovic a převezena do Mariánských Lázní (katastrálně již v roce 1894). To podpořilo rozvoj města

dál na jih. V roce 1930 žilo ve městě 7202 obyvatel v 512 domech. Samotné Úšovice se staly součástí města v době připojení k Německu v roce 1941 (osady Úšovice, Hamrníky, Stanoviště), to však trvalo jen do roku 1945, kdy došlo k opětovné dezintegraci. O dva roky později však došlo k definitivnímu připojení Úšovic.

V roce 1956 získal národní výbor zvláštní status a byl řízen přímo vládou. V roce 1958 se plocha města rozšiřuje o lesní porosty z územních obvodů místních národních výborů ve Va-lech, Rájově, Závěšíně, Zádubu a Vlkovicích a rybníkatou oblast z územních obvodů místních národních výborů v Drmoulu a Velké Hleďsebi. K Chotěnovu se připojuje osada Stanoviště. V roce 1960 však zaniká správní a soudní okres Mariánské Lázně a napříště město správně patřilo do okresu Cheb v Západočeském kraji. V 70. letech dochází ke dvěma rozšířením města o další okolní obce. V roce 1970 došlo k integraci obce Chotěnov-Skláře a o šest později pak k připojení obcí Velká Hleďsebe (osady Velká Hleďsebe, Malá Hleďsebe, Klymentov), Ovesné Kladruhy (osada Ovesné Kladruhy, k. ú. Vysočany), Vlkovice (osady Vlkovice, Martinov), Zádub-Závěšín (osady Zádub, Závěšín, Milhostov), Valy a také osady Kladská (do té doby součást Lázní Kynžvartu). Tento největší územní rozmach trval do roku 1990, kdy se odpojily obce Velká Hleďsebe, Ovesné Kladruhy, Valy, Vlkovice a Zádub-Závěšín.

Správní funkce města byla částečně obnovena v roce 1990 zřízením pověřeného obecního úřadu a zejména v roce 2003, kdy se Mariánské Lázně staly sídlem obvodu obce s rozšířenou působností v Karlovarském kraji (k územněsprávní roli města srov. mapový list č. 25, mapa č. 33). V současnosti se Mariánské Lázně dělí na čtyři městské části s šesti katastrálními územími a na 17 základních sídelních jednotek. Město má rozlohu 51,8 km² a k 1. 1. 2023 v něm žilo obyvatel 13 776 obyvatel v 1546 domech (údaj z roku 2021).

Literatura: KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Kolín–Miro. Praha 1998, s. 756–770; MLEZIVA, Štěpán: Retrospektivní přehled územních jednotek a územních obvodů od roku 1850. Praha 2010; BURDA, Tomáš: Historické hranice a proces polarizace prostoru v Česku. Praha 2016.

Mapový list č. 25

Mapa č. 33: Územněsprávní vývoj Mariánskolázeňska 1850–2020 (s přesahem do období patrimoniální správy v první polovině 19. století). Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – Území pozdějšího soudního okresu bylo rozděleno mezi několik panství, jejichž působnost a rozsah se postupně měnily, většina území patřila ke klášteru premonstrátů v Tepelě. V období před zrušením patrimoniální správy patřilo území pozdějšího okresu především k panství v Teplé a v Lázních Kynžvartu (které v tu dobu vlastnil rakouský kancléř Klemens Metternich), okrajové části pak k panství Milíkov, Žitná (Rokensdorf), Chodova Planá, Tachov a Bečov. Část území patřila k Plzeňskému kraji, severní části pak ke kraji Loketskému.

Po roce 1850 se stala většina Mariánskolázeňska součástí politického okresu Planá a soudního okresu Teplá (dále sem patřil soudní okres Bezručice), které náležely do Chebského kraje. Při reformě v roce 1855 zůstalo ve smíšeném okrese Teplá v Chebském kraji. V roce 1868 po zániku krajů a obnově politických okresů vznikl politický okres Teplá, kam patřily Mariánské Lázně s okolím. Západní část území patřila k soudnímu okresu Kynžvart (Lázně Kynžvart) a politickému okresu Falknov (Sokolov). Po roce 1868 se okres Kynžvart ocitl v politickém okrese Planá.

S rostoucím významem Mariánských Lázní a s jejich povýšením na město sílil tlak na přidělení správní funkce. Tak byl v roce 1888 zřízen soudní okres Mariánské Lázně. Spolu se soudními okresy Bezručice a Teplá zůstal součástí politického okresu Teplá. Soudní okres měl rozlohu 123 km², 11 obcí a 11 560 obyvatel (100 % Němci, 1890). To však stále nestačilo a stupňoval se tlak na to, aby se tak významné lázeňské město stalo sídlem politického okresu. Jednání probíhala od roku 1897 a silně se v nich angažoval starosta města August Herzig. Tak mohl být k 1. 10. 1902 slavnostně vyhlášen vznik politického okresu Mariánské Lázně, ke kterému byl připojen soudní okres Kynžvart. Rozpoutalo to výměnu příslušnosti soudních okresů – za Kynžvart byl připojen k politickému okresu Planá soudní okres Bezručice a k politickému okresu Teplá soudní okres Bečov nad Teplou, dosud součástí politického okresu Karlovy Vary. O tom, že byly Mariánské Lázně prestižní místo, svědčí i to, že se prvním okresním hejtmanem stal dosavadní okresní hejtman z Teplé Karl Pezellen. Nový politický okres měl rozlohu 322 km², 39 obcí a 31 993 obyvatel (téměř 100 % Němci, v roce 1910).

Soudně v tomto období patřilo celé Mariánskolázeňsko pod krajský soud v Chebu. V navrhovaném župním členění měl patřit soudní okres Mariánské Lázně pod župu Plzeň, soudní okres Lázně Kynžvart pak pod župu Karlovy Vary, došlo by tedy k rozdělení politického okresu mezi dvě župy. Po záboru pohraničí na podzim 1938 byl celý politický okres připojen k Německu a později připojen k župě Sudetenland a k vládnímu okresu Cheb (Eger). Sídlem landkreisu (venkovského

okresu) se staly pouze Mariánské Lázně a jeho obvod zahrnující převážnou většinu obou soudních okresů, tedy i Lázní Kynžvartu (obec Drmoul byla připojena k landkreis Planá).

Po roce 1945 došlo k obnově správního stavu před rokem 1938. V rámci reformy správy v roce 1949 byl zřízen okres Mariánské Lázně, který se stal součástí Karlovarského kraje (kde sídlil také krajský soud). Kromě území soudních okresů Mariánské Lázně a Kynžvart zahrnoval nově vzniklý okres na severu části okresů Sokolov (Falknov) a Loket, na východě okresu Teplá a na jihu téměř celý okres Planá. Mariánsko-lázeňsko dosáhlo tak svého největšího územního rozsahu, když mělo rozlohu 763 km², 27 551 obyvatel (1950) a celkem 103 obcí. Pokles počtu obyvatel (před válkou na území žilo přes 60 000 lidí) byl způsoben nedosídlením především okrajových částí okresu po odsunu Němců (část na západě se ocitla v hraničním pásu u hranic s tehdejší Spolkovou republikou Německo). Tento stav trval pouze 12 necelých let a při další reformě v roce 1960 byl okres Mariánské Lázně zrušen a jeho území rozděleno mezi okresy Cheb (největší část a samotné Mariánské Lázně), Sokolov, Karlovy Vary a Tachov. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo také zklidnění města a jeho soustředění na lázeňství a rekreaci a přeměna budov okresních úřadů na lázeňské objekty.

Teprve v roce 1990 byl zřízen pověřený obecní úřad Mariánské Lázně, který měl ve své správě 14 obcí s 23 197 obyvateli (2021) a rozlohu 405 km². Obnova správní funkce města byla dokončena v roce 2003 zřízením obvodu obce s rozšířenou působností, který je shodný s obvodem pověřeného obecního úřadu. Od roku 2001 je území součástí Karlovarského kraje.

Literatura: PALACKÝ, František: Popis království českého. Praha 1848 (online: <https://librihostri.catholica.cz/kniha/314/>); KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Kolín–Míro. Praha 1998, s. 756–770; MLEŽIVA, Štěpán: Retrospektivní přehled územních jednotek a územních obvodů od roku 1850. Praha 2010; BURDA, Tomáš: Historické hranice a proces polarizace prostoru v Česku. Praha 2016.

Mapový list č. 26

Mapa č. 34: Lázně a město Mariánské Lázně od poloviny 19. století do současnosti: doprava, rekreace a lázeňská funkce. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy a Dany Fialové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – Rozvoj města začal až na počátku 19. století a zlatá éra Mariánských Lázní nastala v jeho poslední čtvrtině a trvala do první světové války. Tvář města se výrazně změnila. Rostly nové lázeňské budovy a ubytovací zařízení, došlo k přeměně centrální části města v rozlehlé parky. Velký vliv na počet lázeňských hostů mělo napojení na železniční síť (srov. mapový list č. 27, mapa č. 35) a stále rostoucí vzhlas lázeňského města. Brzo se objevila nutnost dopravy cestujících mezi poměrně vzdáleným nádražím a centrem města, k tomu přispěl stavební boom v oblasti mezi nádražím a lázněmi, omnibusy jednotlivých hotelů již přestávaly stačit a tak se objevily první úvahy o výstavbě tramvajové trati. Po letech příprav zakázku získala budepešťská firma Ganz a v roce 1901 došlo k zahájení stavby vozovny a terénním úpravám pro položení tramvajových kolejí. Vše bylo stavebně dokončeno na jaře 1902 a v květnu byl zahájen provoz na úzkorozchodné jednokolejné trati s výhybnami a délkou 2300 metrů spojující nádraží přes křižovátku U Šumavy s centrem města. Vozový park čítal do deseti vozů. Za celou dobu provozu tramvaje došlo jen k drobným stavebním úpravám a rekonstrukcím a zamýšlené prodloužení až k Lesnímu prameni nebo do Úšovic se nikdy neuskutečnilo. Vznikl tak jeden z nejkratších, ale zároveň nejvýše položených tramvajových systémů na našem území. Po 50 letech provozu byla trať v poměrně špatném stavu a nevyhovovala novým nárokům na přepravu cestujících. A tak bylo rozhodnuto o náhradě tramvají tehdy moderními trolejbusy, které umožnily obsluhu okrajových částí města.

V druhé polovině 20. století došlo k rozvoji právě těchto lokalit a také k administrativnímu rozšíření města (srov. mapový list č. 24, mapa č. 32). Tramvaje dojezdily v dubnu 1952 a záhy vyjely první trolejbusy (srov. obr. č. 69, 70). Základní komunikační síť kopírovala trať zrušené tramvaje, ale v centru města byla prodloužena okružem přes Mírové a Goethovo náměstí. Následující rok byla postavena trať k Lesnímu prameni pro obsluhu zdejších lázeňských domů a zotavoven. V roce 1960 se trolejbusy rozjely do Úšovic, kde byla otevřena nová vozovna. Tam začaly zajišťovat v roce 1962 a od roku 1973 jezdí na konečnou k Antoníčkovu prameni. V roce 1980 byla trať u nádraží prodloužena na Panská Pole a v roce 1984 se trolejbusy dočkaly Velká Hledebe a Klimentov. Poprvé v roce 1979 byl zrušen úsek k Lesnímu prameni a po obnově v roce 1986 byl pak definitivně zrušen v roce 1996. Trolejbusové trati byly doplňovány postupně autobusovými linkami do okrajových částí města. V roce 1993 byla otevřena pulzní kabinková lanovka od Koliby na Krakonoš.

Na počátku 21. století došlo k úvahám a pokusům o zrušení trolejbusů a jejich nahrazení elektrobusem, k tomu však nedošlo a elektrická trakce ve městě oslavila již 120 výročí.

Proběhla modernizace jednotlivých trolejbusových tratí, vozového parku, zavedení částečně provozu bez svrchního vedení a výstavba nového terminálu městské dopravy v blízkosti železničního nádraží.

Nedílnou součástí dopravního systému se stala letecká doprava – tzv. Staré letiště bylo vystavěno na okraji tehdejšího města v ohybu železniční trati západně od nádraží (ještě předtím bylo provizorní letiště u Velké Hledebe). Bylo využíváno také k přepravě cestujících, létalo se odtud do Prahy (pravidelná linka od roku 1925) a některých německých měst. Brzo došlo k výstavbě nového letiště v Sklářích jižně od města. To bylo otevřeno v létě 1927 a byl zde vybudován moderní funkcionalistický terminál od architekta Karla Guta. Letiště bylo využíváno pouze v době lázeňské sezony. Odlétalo odtud až 18 pravidelných linek a bylo druhá nejvyužívanější v celém Československu. Bohužel se však nedochovala výpravní budova letiště (za války byla zničena, letiště používala německá Luftwaffe) a tak ji můžeme dnes obdivovat pouze na archívních snímcích (srov. obr. č. 62) a modelu, který je součástí sbírek parku miniatur Boheminium. Po roce 1945 nejprve letiště využívala americká armáda a později zde byl tábor pro odsunuté Němce. V roce 1947 bylo obnoveny spojení s Prahou a Karlovými Vary, ale na počátku 50. let byl provoz zastaven a letiště se využívalo ke sportovnímu létání. Pravidelná osobní přeprava byla obnovena až v roce 1972 a byla poznamenána hned na začátku únosem letadla do Německé spolkové republiky a tak byl civilní provoz utlučen a definitivně ukončen v roce 1981. Ani po roce 1990 nebyl obnoven.

Nejzásadnější podmínkou pro vznik Mariánských Lázní představují minerální prameny, kterých se na území města a v jeho bezprostředním okolí vyskytuje značné množství. Jedná se většinou o klasické studené kyselky. Známé byly již v 16. století a označovány jako Tepelské či Úšovické prameny. Kolem roku 1600 byly místními využívány k pití a v malé míře předepisovány i k léčebným účelům. Po roce 1700 se vypařováním z nich získávala tzv. Tepelská sůl. První lázeňští hosté bydleli po roce 1710 v záměku Hamrníky v Úšovicích. S faktickým lázeňským provozem se setkáváme až počátkem 19. století, kdy se tepelský klášterní lékař dr. Johann Josef Nehr (1772–1820) zasadil o podchytení pramenů a stavbu prvních lázeňských budov. Za první lázeňský dům je považován Dům u Zlaté koule (1805) u Křížového pramene. Za první lázeňskou sezonu s 80 hosty je považován rok 1808, přičemž 6. 11. 1818 byl Mariánské lázně prohlášeny za veřejné lázně. Roku 1837 měli lázeňští hosté k dispozici k pitné kůře a koupelím prameny: Křížový, Mariánský, Karolinin, Ambrožův, Ferdinandův a Lesní. Roku 1865 využívalo lázeňského pobytu více jak 4000 hostů. Voda ze zdejších pramenů byla také exportována, obdobně jako zřídelní sůl z Ferdinandova pramene (1893–1946).

Nejnámější a nejvýdatnější prameny měly své pavilony. K největším patří pavilon Křížového pramene z roku 1818, kolonáda Karolinina pramene původně z let 1811 a 1823, kolonáda Ferdinandova pramene 1828, hlavní novobarošní kolonáda z roku 1889. K lázním patří neodmyslitelně lázeňské domy, hotely a penziony a další veřejné stavby navštěvované nejen lázeňskými hosty. K nejnonosnějším stavbám patří tzv. Nové lázně (1896), Staré lázně (1812), hotel Hvězda (1819, přestavěn 1925), Casino (1901), budova divadla (1868), kostel Nanebevzetí Panny Marie (1848), ale i budovy, které nalezneme ve svazích nad centrem města – např. kavárna a hotel Panorama (1872), Monty (1901), Miramonte (1905).

K vycházkám lázeňských hostů patřil nejen centrální anglický park, budovaný od roku 1817 podle projektu uměleckého zahradníka Václava Skalníka (1776–1861), ale i přilehlé svahy, které nabízely vycházkové trasy s vyhlídkovými místy často osazenými vyhlídkovými pavilony. Na sever od lázeňské zástavby tak mohli hosté zamířit na okruh, který jim umožnil navštívit odpočívadlo princezny Amálie (1827), Štefaninu výšinu, výšinu Bedřicha Viléma. Na východě pak mohli přes Mecséryho (1850) a Clementsovu vyhlídku zamířit do kavárny Kamzík s vyhlídkovou věží (1898). Z jihovýchodu se pak nabízel krásný výhled na město z vyhlídkové věže Hamelika (1876). Míst s posezením a výhledem nabízel svahy nad městem řadu. Nelze opominout výletní kavárny, které byly oblíbeným místem návštěvy lázeňských hostů. K nejznámějším patřily Panorama (1872), Café Egerländer (1885), Meteor (1910), Jalta (1911) či Café Maxtal (Lunapark), v jejichž blízkosti se nacházela nejprve oblíbená střelnice (1848), později přeměněná na tenisové kurty (1895) a sloužící dodnes. Sportovní ládní hosté mohli dále využít služeb jízdrny (1898) a později klusáckého závoďiště v Úšovicích, sloužícího pro závody na dlouhé ploché dráze (1922). Zásadní postavení má golfové hřiště otevřené v roce 1905 králem Edwardem VII., vybudované u Zádubu. Jednalo se o první devítijamkové golfové hřiště na našem území, které bylo na osmnáctijamkové rozšířeno v roce 1923 a bylo uváděno jako jedno z nejkrásnějších na evropském kontinentě a roku 1935 hostilo mistrovství světa. Dodnes je místem konání profesionálních mistrovských turnajů.

K cílům lázeňských hostů patřila také místní zoologická zahrada na vrchu Klinger (Výhledy) nad Úšovicemi. Zařízení nazvané ZOO am Berg provozoval Julian Kriesel a k jejímu

otevření na celkem osmihektarovém pozemku došlo v roce 1931 (srov. obr. č. 63). Centrem byl srub ve stylu Divokého západu a vyhlídková věž. V ZOO bylo poměrně velké množství zvířat jak v klecích, tak volných výbězích a zahrada se stala jednou z významných atrakcí města. Zahrada fungovala také za války, ale po ní pod vedením několika národních správců už spíše skomírala; nakonec v roce 1951 areál vyhořel.

Literatura: KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Kolín–Míro. Praha 1998, s. 756–770; BURACHOVIC, Stanislav – WIESER, Stanislav: Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001; BAJER, Jan a kol.: Mariánské Lázně. 100 let městské dopravy. 1902–1952–2002. Ústí nad Labem 2002; NOVÁK, C. Jaroslav – SEDLÁK, Prokop – SVOBODA, Lukáš: Československá golfová hřiště. Praha 2013.

Mapový list č. 27

Mapa č. 35: Vývoj lázeňství, rekreace, průmyslu, dopravy a krajiny na Mariánskolázeňsku od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Rekonstrukční mapa Tomáše Burdy a Dany Fialové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – Území bývalého politického okresu Mariánské Lázně leží při hranici s Německem mezi Slavkovským (Lesný 983 m n. m.) a Českým lesem (Dyleň, 940 m n. m.). Původně výrazně lesnatá krajina na pomezí Českého království byla postupně osídlována především německými osadníky. Hluboké lesy protínala zemská stezka nazývaná také Via Regia, která vedla z Chebska od Žandova přes Kynžvart a dále stoupala na plošinu Slavkovského (v minulosti Císařského lesa) a přes Mnichov dále do Teplé, jedna její větev se tomuto stoupání vyhnula a využívala dnes dopravně využívaný koridor od Kynžvartu k Úšovicím a přes Tepelskou vrchovinu dále do vnitrozemí. Hospodářsky se území rozvíjelo zejména v souvislosti s těžbou kovů (zejména cinu) u kolář Horního Slavkova a s těžbou dřeva na západě území. Východní část patřila k tepelskému klášteru, včetně území dnešních Mariánských Lázní. Zde kromě těžko přístupných lesů byly až do 18. století rozsáhlé bažiny, ale o vydatných minerálních pramenech se vědělo od 13. století. Byly však využívány spíše sporadicky a to nejprve k získávání soli a pouze okrajově k léčebným účelům (na území pozdějšího města došlo i k pokusům o těžbu rud). Od 17. století docházelo k většímu využívání pramenů a v okolních obcích (Úšovicích, Zádubu nebo v Hamrníkách) vznikaly první lázeňské domy. Avšak v samotném údolí v blízkosti pramenů kyselek se lázně nerozvíjely. To se změnilo až na přelomu 18. a 19. století, kdy začal rozvoj lázní, které se brzo vypracovaly mezi přední centry Evropy. Rozhodující byl velký vliv tepelských premonstrátů, kterým území lázní patřilo a svoje klášterní léčebné zařízení (Tepelský dům) zde měli i po zániku vrchnostenské správy až do 20. století.

Postupně se Mariánské Lázně stávaly také hospodářským a dopravním centrem a na to reagovalo také územněsprávní členění vznikem nejprve soudního, v roce 1902 i politického okresu a také berní a finanční správy (srov. mapový list č. 25, mapa č. 33). Území protínala císařská silnice z Plzně do Chebu a od roku 1872 také železnice Plzeň–Cheb; od roku 1898 ji doplnila také lokální trať z Mariánských Lázní přes Teplou do Karlových Varů (plánovaná odbočka z Teplé do Bezdružíč však postavena nikdy nebyla, ale úvahy o její výstavbě přetrvávají až do současnosti).

Kvůli relativně příerní poloze a také lázeňskému využití se ve městě ani v jeho bezprostředním okolí významněji nerozvinula průmyslová výroba. Přesto se prosadil zejména sklářský průmysl, zpracování dřeva a potravinářství, zastoupené řadou mlýnů a stáčírnami minerálních vod. Lázeňské byly využívány prameny v Lázních Kynžvartu, Dolním Žandově a v Sangerbergu (Pramenech). Po roce 1948 se díky blízkosti západní hranice stalo město a jeho okolí sídlem několika vojenských posádek (Hamrníky, Velká Hledebe).

Rostoucí význam lázní poznamenal také jejich širší okolí, které pro trávení volného času využívali lázeňští hosté. Cílem výletů byla vodní nádrž v Maxově údolí na Úšovickém potoce vybudovaná v roce 1896 a zvýšená roku 1912, určená pro zásobování města vodou (dnes nepřístupná z důvodu ochrany vodního zdroje). Jednalo se o první stavbu tohoto druhu (zděná hráz, později připsaná) na území Rakouska-Uherska. Oblíbené se těšil lovecký zámček na Kladské ve švýcarsko-tyrolském stylu z roku 1876 i další zajímavosti v okolí, např. zámek Kynžvart, zámky v Chodové Planě, zřícenina hradu Boršengrýn, či ještě vzdálenější hrad a zámek Bečov nad Teplou. Vzhledem ke zvláštnímu terénu byla v oblíbené vyhlídková místa nejen v samotném městě – rozhledny Hamelika (1876), Kamzík (1898), ale i vzdálenější a novější rozhledna Krásenský vrch (1935). Sportovní ládní lázeňští hosté měli možnost využívat od roku 1905 golfové hřiště, první na našem území.

Literatura: KOTYŠKA, Václav: Úplný místopisný slovník království českého. Praha 1895; CHROMEC, Břetislav: Místopisný slovník Československé republiky. Praha 1929; KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Kolín–Míro. Praha 1998, s. 756–770; BURACHOVIC, Stanislav – WIESER, Stanislav: Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001.

Mapový list č. 28

Mapa č. 36: Stavební vývoj Mariánských Lázní od první poloviny 19. století do druhé poloviny 20. století. Rekonstrukční mapa Tomáše Burda a Dany Fialové, kartografické zpracování Petr Bártík – Kateřina Čecháková. – Rekonstrukční mapa dokumentuje stavební vývoj lázeňského centra města od poloviny 19. století do první čtvrtiny 20. století s přesahem do začátku druhé světové války (1941). Zdrojem informací byly plány města z několika časových horizontů. Jako výchozí pak byl použit plán z roku 1857 (srov. plány z let 1853 a 1859 – mapový list č. 8, mapa č. 15, 16), dalším horizontem byl rok 1876 – plán Mariánských Lázní a okolí Otty Schindlera (srov. mapový list č. 9, mapa č. 17) a dále pak plán Mariánských Lázní z roku 1924 vydaný Josefem Uhrem (srov. mapový list č. 12, mapa č. 20), nejmladším podkladem pak byly situační plány města z let 1938 (srov. mapový list č. 13, mapa č. 21) a 1941. Stavební vývoj je zachycen v mapovém podkladu současných základních topografických map. Pro jednotlivé horizonty byly použity barevné vrstvy, pro zaniklé objekty pak příslušné šrafování. Rekonstrukční mapa se snaží zachytit stavební vývoj jednotlivých budov a jejich rozšiřování, což bylo vzhledem k rozsahu a měřítku mapy možné jen do určité míry. Můžeme sledovat postupné naplňování představ zastavovacích plánů z první poloviny 19. století. Prvním lázeňským domem se stal roku 1805 dům U zlaté koule, a práce na parkových úpravách v duchu anglického parku byly zahájeny roku 1817. Základní osa lázní byla dokončena již v roce 1876 (dokončení lázeňské kolonády v roce 1889). Období rozmachu města a výstavba řady veřejných budov se uskutečnila ještě do konce 19. století a stavební vývoj centra Mariánských Lázní byl v podstatě završen v období těsně před první světovou válkou, kdy byly dokončeny velké lázeňské a hotelové projekty na jeho okraji (srov. úvodní text). V tomto období musela správa města, zejména dlouholetý starosta dr. August Herzog, projevit značné úsilí o zachování ochranného pásma jednotlivých pramenů a samotného parkového charakteru centra města před stavebním podnikateli, kteří chtěli využít příznivé období k další živelné výstavbě.

Dochází tak především k postupnému zahušťování zástavby, přestavbám řady budov a stavbám za hranicí lázeňského území. Po roce 1945 však k některým nešťastným zásahům došlo (stržén byl Tepelský dům na dnešním Mírovém náměstí). Období po roce 1990 je ve znamení snahy o navrácení architektonické tváře města, ale také některých ne zcela zdárných modernizací.

Literatura: KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Kolín–Míro. Praha 1998, s. 756–770.

Mapový list č. 29

Mapa č. 37: Mapa památkového vyhodnocení zástavby centrální části památkové rezervace Mariánské Lázně, 2006 (hranice rezervace doplněna 2018). Karel Kuča, kartografické zpracování autor. – V Mariánských Lázních byla v roce 1992 prohlášena městská památková zóna, která zahrnovala zástavbu lázeňského centra města. V rámci příprav nominace památky světového dědictví Slavná lázeňská města Evropy (Great Spa Towns of Europe) bylo v roce 2006 provedeno památkové vyhodnocení zástavby širšího území, které prokázalo, že vysokou urbanistickou a architektonickou hodnotu vykazují i navazující části historického intravilánu. Celé toto území charakterizuje mimořádná integrita a autenticita stavebního dědictví. Sériová nominace zahrnující jedenáct lázeňských měst v sedmi státech Evropy akcentuje lázeňská města jako komplexní fenomén s důrazem nejen na urbanismus a architekturu, ale rovněž okolní lázeňskou krajinu, jejíž aktivní využívání bylo a je nedílnou součástí lázeňské kúry. V roce 2017 (s účinností od 1. 1. 2018) proto vláda České republiky prohlásila rozsáhlé území historického intravilánu a okolní krajiny za památkovou rezervaci, jejíž podstatná část se v roce 2021 stala součástí uvedené památky světového dědictví.

Mapový list č. 30

Obr. č. 89: Pohled na Mariin pramen a okolí, 1817. *Première Vue de Marienbaad en Bohême / Erste Ansicht von Marienbaad in Böhmen. Ludwig Graf Buquoy delin. et Sculp.* Lavírovaná perokresba, výška 425 mm, šířka 540 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 15. Sken Jaromír Bartoš. – Na pohledu je zachycen Mariin pramen, hostinec a dnešní Centrální lázně společně s Ambrožovým (vpravo) a Karolininým (vlevo) pramenem.

Obr. č. 90: Pohled na Křížový pramen a okolí, 1817. *Seconde Vue de Marienbaad en Bohême / Zweite Ansicht von Marienbaad in Böhmen. Ludwig Graf Buquoy delin. et Sculp.* Lavírovaná perokresba, výška 420 mm, šířka 540 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 14. Sken Jaromír Bartoš. – Na pohledu je zachycen Křížový pramen, zcela vlevo Konhäuserův mlýn, vpravo od Křížového pramene roubená hájenská z kapli.

Mapový list č. 31

Obr. č. 91: Pohledový plán Mariánských Lázní, 1836. Bez názvu. Johann Nepomuk Felbinger (*Gezeichnet im Oktober*

1836. Joh. Nep. Felbinger). Perokresba, výška 540 mm, šířka 680 mm. Národní muzeum – Knihovna Národního muzea, Staré Sedliště 528, obr. č. 42. Sken Národní muzeum. – J. N. Felbinger (1768–1855) je autorem kroniky Mariánských Lázní; v tomto kontextu vytvořil celou řadu dílčích vyobrazení z Mariánských Lázní a vedle toho i souborný pohledový plán (srov. FELBINGER, Jan Nepomuk: Kronika Mariánských Lázní 1786–1855. = Chronik des Kurortes Marienbad 1786–1855. Vyd. Jaromír Bartoš – Dagmar Ernestová – Tomáš Rataj. Mariánské Lázně 2008; tamtéž i reprodukce Felbingerových vyobrazení).

Mapový list č. 32

Obr. č. 92: Mariánské Lázně, centrum města a 24 dílčích pohledů, cca 1865. *Panorama von Marienbad. Lith. u. Eigenth. v. Joh. Stark in Marienbad. Druck v. J. Haller in Wien.* Kolorovaná litografie, výška 455 mm, šířka 615 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 2223. Sken Jaromír Bartoš. – Ve středu litografie je umístěn pohled na centrum města, pořízený od Karlova kříže; po obvodu vidíme 24 malých vedut s vyhlídkami, památnými místy a výletními cíli v okolí Mariánských Lázní.

Mapový list č. 33

Obr. č. 93a: Promenáda u Křížového pramene – návrh urbanistického a architektonického řešení, 1940. *Kurstadt Marienbad. Kolonnaden. Gartengestalter Kidery & Preissner Saaz, Sudetengau.* Akvarel, výška 390 mm, šířka 640 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, nezpracováno. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 93b: Promenáda u Křížového pramene – návrh urbanistického a architektonického řešení, 1956. *Mariánské Lázně.* Ing. Belšán a kol. Návrh je součástí Projekční studie zimní kolonády a urologického sanatoria 1955–1956. Lavírovaná kresba, výška 380 mm, šířka 840 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, nezpracováno. Sken Jaromír Bartoš.

Obr. č. 93c: Promenáda u Křížového pramene – návrh urbanistického a architektonického řešení, 50. léta 20. století. Anonym. Návrh je součástí Projekční studie zimní kolonády a urologického sanatoria 1955–1956. Cyklostyl, výška 590 mm, šířka 850 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, nezpracováno. Sken Jaromír Bartoš. – Na pohledu ze zvýšené perspektivy je zachycen i prostor Goethova náměstí s kostelem Nanebevzetí Panny Marie.

Mapový list č. 34

Obr. č. 94a–o: Pohlednice města Mariánských Lázní, cca 1900–1920. Sken Jaromír Bartoš. – a: *Marienbad*, pohled na Křížový pramen a kolonádu, cca 1899. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2872. – b: *Marienbad. Kreuzbrunnen-Kolonnade*, pohled do interiéru Hlavní kolonády směrem od Křížového pramene, cca 1910. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 3038. – c: *Marienbad. Inneres des Kreuzbrunnens*, pohled do interiéru Křížového pramene s podavačkami lázeňských pohárků, cca 1920. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 3042. – d: *Marienbad. Ferdinandsbrunnen mit Rudolfsquelle*, kolonáda Karolinina pramene, s přivedeným Ferdinandovým a Rudolfovým pramenem, cca 1910. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2062. – e: *Marienbad. Bei der Rudolfsquelle*, pohled do interiéru kolonády Karolinina pramene pod katolickým kostelem s pítkem na přivedený Rudolfov pramen, 1912. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2391. – f: *Marienbad. Cursaal u. Neubad*, pohled na Společenský sál Casino a Nové lázně, cca 1907. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2876. – g: *Marienbad. Untere Colonnade*, pohled na prodlouženou část kolonády s obchůdky, zbořenými koncem 70. let 20. století, 1904. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2382. – h: *Marienbad. Ambrosiusbrunn. Katholische Kirche*, pohled na Ambrožův pramen a kostel Nanebevzetí Panny Marie, 1907. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2518. – i: *Marienbad. Kaiserstrasse*, pohled na Hlavní třídu s konečnou zastávkou tramvaje, cca 1910. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2597. – j: *Marienbad. Parkanlagen der Kaiserstrasse*, pohled na křižovátku před poštou s novými parkovými úpravami, vlevo synagoga, cca 1910. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2149. – k: *Marienbad. Waldquelle*, pohled na Lesní pramen, cca 1902. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2875. – l: *Marienbad. Café Egerländer. Besitzer Caspar Ott*, pohled na výletní kavárnu Egerländer, cca 1911. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2927. – m: *Marienbad. Café Panorama*, pohled na výletní kavárnu Panorama pod rozhlednou Hamelika, 1909. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2112. – n: *Marienbad. Café Waldmühle*, pohled na výletní kavárnu a hotel Lesní mlýn u Lesního pra-

mene, cca 1910. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2155. – o: *Alte Sägemühle, Marienbad*, pohled na starou pilu v údolí za Lesním pramenem, kolem 1900. Kolorovaná pohlednice. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, SP 2857.

Zadní strana obálky

Obr. č. 95: Víko plechové dózy s lázeňskými oplatky, cca 1920. *Süsse Grüsse / Marienbader Oblaten / Kreuz-Bruppen / Wilhelm Denk. Konditorei. Marienbad. Haus „Goldener Engel“.* Kolorovaná malba na plechu, průměr 190 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, OPL 54. Foto David Kurc.

Ausführliches Verzeichnis der Karten, Pläne und Abbildungen des Bandes Nr. 35 – Mariánské Lázně (Marienbad)

Zusammengestellt von Petr Bártík, Jaromír Bartoš, Tomáš Burda, Kateřina Čecháková, Dana Fialová, Günter Fiedler, Karel Kuča, Eva Semotanová, Robert Šimunek

Abb. Nr. 1: Wappen der Stadt Mariánské Lázně zum Jahre 2024. Grafische Bearbeitung Petr Tomas.

Abb. Nr. 2: Gesamtansicht von Marienbad von Westen, ca. 60er Jahre des 19. Jahrhunderts. Ohne Titel. *Gez. von Jos. Hacker. Eigenthum u. Verlag v. E. A. Götz u. Jos. Hacker in Marienbad.* Lithografie, Höhe 465 mm, Breite 650 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4931. Sken Jaromír Bartoš.

Textblätter

Abb. Nr. 3: Wappenprivileg von Marienbad, 1866. Beschreibung und farbige Abbildung des Stadtwappens. Papier, Höhe 420 mm, Breite 545 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 4874. Sken Jaromír Bartoš. – Das Wappen wurde der Stadt ein Jahr später (1866) erteilt, nachdem die Gemeinde 1865 zur Stadt erhoben wurde.

Abb. Nr. 4: Stadtwappen über dem Eingangsportal in das neubarocke Stadthaus (Rathaus) von 1878, 2023. Robert Šimunek. Digitalfotografie. Archiv des Autors.

Abb. Nr. 5: Hammerhof, 1815. Die tschechische Beschriftung *Pohled na Hamrniky u Mariánských Lázní* wurde sekundär ergänzt. *Gezeich. von Joh. Grünbaum aus Hasslau 1815* – der Schöpfer und die Datierung sind rechts unten angeführt. Kolorierte Federzeichnung, Höhe 260 mm, Breite 345 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 80. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 6: Vedute von Marienbad, 1817. *Marienbad. Platzer del. G. Döbler sc.* In: NEHR, Johann Joseph: Beschreibung der mineralischen Quellen zu Marienbad auf der Stifths herrschaft Tepl nahe bei dem Dorfe Auschowitz. Karlsbad ²1817. Stich, Höhe 160 mm, Breite 245 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 30. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 7: Kreuzbrunnen, 1818. *Kreuzbrunn.* Anonymus. In: REUSS, Franz Ambros: Das Marienbad bei Auschowitz auf der Herrschaft Tepl, physikalisch-chemisch und medizinisch geprüft und dargestellt. Prag 1822, S. 42. Lithografie, Höhe 110 mm, Breite 170 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 239. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 8: Karolinenbrunnen (Karolinenquelle), 1818. *Karolinenquelle.* G. Döbler sc. In: REUSS, Franz Ambros: Das Marienbad bei Auschowitz auf der Herrschaft Tepl, physikalisch-chemisch und medizinisch geprüft und dargestellt. Prag 1822, S. 44. Stich, Höhe 170 mm, Breite 180 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 089. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 9: Ambrosiusbrunnen mit dem Badehaus, 1821. *Das Badehaus und der Ambrosiusbrunnen in Marienbad. N. d. Natur gez. u. gest. v. Rosmäsler in Dresden 1821.* Stich, Höhe 115 mm, Breite 175 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 11. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 10: Ferdinandsbrunnen, ca. 1822. *Der Ferdinandsbrunnen in Marienbad. G. Döbler sc.* Stich, Höhe 115 mm, Breite 195 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 16. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 11: Gasbad, 1822. *Das Gasbad in Marienbad. N. d. Nat. v. Rosmäsler in Dresden 1822.* Stich, Höhe 215 mm, Breite 270 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, GTK 14. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 12: Zentralteil des Ortes vom heutigen Haus Chopin, 1824. *Marienbad. Gez. aus den Fenstern des Weissen Schwans 1824. Kunike lithogr.* Kolorierte Lithografie, Höhe 310 mm, Breite 425 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, 78. Sken Jaromír Bartoš.

Abb. Nr. 13: Vedute von Marienbad, Blick vom Karlskreuz, 1828. *Vue de Marienbad. W. Skalnik del. G. Döbler sc.* In: HEIDLER, Charles-Joseph: Marienbad et ses différens moyens curatifs dans les maladies chroniques. Prague 1828, Frontispiz. Lithografie, Höhe 180 mm, Breite 225 mm. Městské muzeum a galerie Mariánské Lázně, HK 985. Sken Jaromír Bartoš.